

Mu'allim Nâcî'nin Aruza Dair Eseri:

ARÛZ NÛMÛNESİ

ÖMER ZÛLFE*

Muallim Nâcî's Work on Prosody: ARUZ NUMUNESİ

ÖZET

Aruz Nümûnesi, Muallim Nâcî'nin aruza dair eseridir. Müellif, aruz hakkında bir kitap hazırlamak istemiş ve bunun için notlar tutmuş, ancak tamamlamaya fırsat bulamamıştır. Müsvedde hâlindeki notları ölümünden sonra Aruz Nümunesi/Takti adıyla basılmıştır. Genellikle beyitlerin taktii üzerinde duran Muallim Nâcî, gerekli gördüğü yerlerde açıklamalar yapmıştır. Bu makalede, kısa bir değerlendirmenin ardından eserin metin yayınına yer verilmiştir.

ABSTRACT

Aruz Nümûnesi, is a work of Muallim Naci on the aruz meter. The author wanted to prepare a book on aruz meter and kept notes for it, but he had not been able to complete it. Notes in the form of draft were published after his death under the name of Aruz Nümunesi/Takti. Muallim Naci, mentioning the spelling of aruz usually, have made explanation where necessary. In this article, after a brief assesment we gived the full text of Aruz Nümunesi.

ANAHTAR KELİMELEK

Muallim Nâcî, Osmanlı Şiiri, Vezin, Aruz.

KEYWORDS

Muallim Naci, Ottoman Poetry, Meter, Aruz..

Şair ve edip şahsiyetinin yanında, âlim kimliğiyle edebiyat tarihi, lugat, belâgat, tenkit ve tercüme saharlarında değerli kaynak eserlere imza atan Muallim [Ömer] Nâcî [1849-1893]'nin, aruza dair müsvedde hâlindeki notları, ölümünden sonra *Hazine-i Fünûn* Gazetesi Müdürü ve Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor tarafından '*Arûz Nümûnesi/Taktî*' adıyla kitaplaştırılmıştır (Muallim Nâcî 1895: 24). Muhtemelen müellif, aruz hakkında bir kitap kaleme almak istemiş, bunun için notlar tutmuş, ancak eserini tamamlama fırsatı bulamamıştır.

Aruz Nümûnesi geleneğe bağılı aruz risalelerinde izlenen temel kısımları içermez. Eserde, adında da vurgulandığı gibi yalnızca *Takti* bahsi

* Doç. Dr. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul (omerzulfe@gmail.com)

ele alınarak lafızların vezne tatbiki üzerinde durulmuştur. Nâcî'nin buradaki izahları, Alî Şîr NEVÂ'Î'nin *Mizânü'l-Evzân*'da (Eraslan 1993: 30) **Şî'r Taqtî'i** başlığı altında verdiği bilgilerle örtüşmektedir.

Eserde, *Takti* hakkında verilen bilgilerden sonra, Remel'den yirmi bir, Hezec'den on bir, Recez'den yedi vezne dair örnek beyitler zikredilmiş ve yeri geldiğinde açıklamalar eşliğinde lafızların vezne tatbiki gösterilmiştir.

Aruz Nümûnesi, her ne kadar yarım kalmış da olsa ihtiva ettiği malumat bakımından değerlidir. Muallim Nâcî'nin bilgisi ve dikkatiyle örülen notlarda, aruz bilimine dair önemli noktalara temas edilmiş, yeni aruz kitaplarında hemen hemen hiç işaret edilmeyen hususlar hakkında bilgi verilmiştir.

Eserdeki dikkat çekici noktalar şunlardır:

Tamamlanamamış olmasına rağmen, geleneğe bağlı aruz kitaplarında tutulan yola uyulmuş, vezinlerin zihâflara göre uğradığı değişiklikler, ayrıntılarıyla gösterilmiştir. Meselâ, *Remel-i Müsemmen-i Maşşûr* diye adlandırılan,

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât

Âteşin rüyuından olmuş baş süveydâ ğarç-ı nûr
Tûri gûyâ eylemiş berç-ı tecellâ ğarç-ı nûr

şeklindeki vezin ve örneği,

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Âyet-i nûr-ı ruhuñ ol dem ki tertîl eylerem
Rûh-ı Dâvûdı menâkıb-ı hân tebcîl eylerem

şeklindeki *Remel-i Müsemmen-i Maşşûf*'tan ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Geleneğe bağlı kitaplarda da bu ayrıma dikkat edildiği gibi yine burada olduğu gibi öncelik *maşşûr* biçimlere verilir.

Aynı hususun yalnızca son cüzdeki değişikliklerine değinilmemiş, zihâfların bir vezni kendisine mahsus bir hâle soktuğuna dikkat çekilerek bu unsurlar müstakil bir vezin olarak telakkî edilmiştir:

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

*Saňa 'ibret vericek yerde fenâ
Sen edersin anı âlât-ı hevâ*

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fa'lün

*Işılâh üzre tekellüm eyler
Bakup eţrâfa tebessüm eyler*

Değişiklik gösteren tef'ilelerin birbirinin yerine kullanılabilceği söylendikten sonra mısralar arasındaki tef'ile farklılıklarına işaret edilmiştir:

Gülsitânda / ba'd-ezîn ol / mam harîf-i / 'andelîb
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / **fâ'ilât**

Nev-bahârî / 'ömrümün geç / di hazânım / söylüyor
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / **fâ'ilün**

Yukarıdaki beyitte birinci mısran son cüzü *maşşûr*, ikinci mısran ise *maşşûf*'tur. Serbest mısralarda değişiklik yapılarak bunların ikisi birinin yerine kullanılabilir. Ancak şiirin kimliğini belirleyen unsur kafiye ve redif olduğu için bu örnekte olduğu gibi vezin, *Remel-i Müşemmen-i Maşşûf* diye adlandırılır.

Almaşık ve yeknesak vezinlerin, musammat biçimindeki kullanımlarına ve mısra ortalarındaki iç kafiye olan etkilerine temas edilmiştir.

Müstef'ilün müstef'ilün / müstef'ilün müstef'ilün

Ol âfitâb-ı **salţanat** / ol şeh-süvâr-ı memleket

Müstef'ilün müstef'ilât / müstef'ilün müstef'ilün

Leşker-şikâr-ı **kâm-kâr** / Behrâm-ı Efrîdün-'alem

Musammat biçimindeki bu vezinde mısralar, duraklarına göre farklı bir yapıya bürünmektedir. Muallim Nâcî'nin dikkat çektiği bu ayrıntı çervesinde yapılacak çalışmalar, böyle vezinlerde ses unsurunun ne şekilde kullanıldığı hakkında fikir verebilir.

Kimi cüzlerin bugünkünden farklı şekilde takti edildiği görülmektedir. Meselâ, müreddef kafiye ile kurulan şu mısran son tef'ilesi *mefâ'ilân* yerine *fe'ülün fâ* biçiminde adlandırılmıştır:

Uzakdan sey/ r edip de eh / l-i sa'yi et / **me istişgâr**

Aynı hususun mısra ortalarındaki duraklarda tekrarı söz konusudur.

Müellifin, medli hecelerın takti sırasında kesre ile telaffuz olunması gerektiğini söylemesi, meddin âhenge ne şekilde dahil edildiğini göstermektedir. Muallim Nâcî bu hususu, *yâr* ve *âğyâr* kelimelerine işaret ettiği şu beyitle ifade ediyor:

*İsterem bir dem cemâl-i yârdan dür olmasun
Gizlesün dîdârını âğyârdan her ân niķâb*

Bugün farklı gösterilen vezinlerin, durak yerlerine göre değişik takitiine yer verilmiştir. Yakın zamanda yazılan aruza dair kitaplarda ve metin yayınlarında *Mütefâ'ilün fe'ülün mütefâ'ilün fe'ülün* biçiminde gösterilen vezni, Muallim Nâcî Remel bahrinden *Fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün* şeklinde takti etmiş ve Şeyh Gâlib'in şu beytini örnek vermiştir:

*Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü
Tayanır mı şîşedür bu reh-i seng-sâre düştü*

Mu'allim Nâcî'nin geleneğe bağlı bir yöntemle kaleme aldığı bu eseri, her ne kadar yarım kalmış da olsa, günümüzdeki aruz kitaplarından farklı olarak verdiği ayrıntılı bilgiler, takti tercihleri ve önemli noktalara dikkat çeken yönleriyle, ileride yazılacak nitelikli aruz kitapları için kaynak teşkil edecek hüviyettir.

ARŪZ NŪMŪNESİ
TAQTÎ'

Eşer:

Mu'allim Nâcî

Ma'ârif nezâret-i celîlesinin ruḥşatıyla tab' olunmuştur

İstanbul

Ḳaşbar Maṭba'ası Bâb-ı 'Âlî Caddesinde Numara 25

Şâhib ve Nâşiri

Ḥazîne-i Fünûn Ğazetesi Müdüri ve 'Aşr Kütüphânesi Şâhibi Kirḳor

1313/1895

3) İfāde-i Maḥşūşa

‘Osmānlı nazm u neşrini bir tarz-ı bihīne ifrāğ ile ‘ālem-i edebiyātı kendine minnettār eden Mu’allim Nācī Efendi merḥūmuñ-müsvedde olarak-‘arūza müte’allik bir parça eşeri elime geçmiş idi. Bu parça, heveskārān-ı edebīn istifāde edeceği āşārdan bulunmaqla berāber bir ‘Osmānlı ‘arūzu vücūda getirmek ārzūsunda bulunacak üdebāya da nümüne olabileceğinden *Ḥazīne-i Fünūn*’a derc edildiği gibi ayrıca bir risāle olarak *Takṭīr* ‘unvānı altında daḡı neşri münāsib görüldü.

Kitapçı Kırkor

4. Takṭî'

Eş'arıñ evzāna taḫbīkinde kullanılan *fā'ilātün-mefā'ilün-müstef'ilün* gibi miqyāslara *efā'il* ve *tefā'il* yahud *eczā* veya *erkān* denilir.

Bir beyti teşkîl eden iki mısrā'dan birincisiniñ cüz'-i evveline *şadr*, cüz'-i aḫīrine *'arūz*, ikincisinin cüz'-i evveline *ibtidā'*, cüz'-i aḫīrine *ḍarb* ta'bīr olunur, *şadr* ile *'arūz*'uñ, *ibtidā'* ile *ḍarb*'ıñ aralarına *ḥaşv* nāmı verilir.

Takṭî' bir beyti hangi bahirde ⁵ vāki' olmuş ise o bahriñ *efā'il* ve *tefā'il*'ine muvāzin olmak üzere parça parça ayırmaḡtan 'ibārettir.

Beytiñ parçalarından her biri *efā'il* ve *tefā'il*'den birine muvāzin düşer.

Teḡbül eden müteḡarrikleriñ ḥarekeleri bir cinsten olmak lâzım gelmez. Nefs-i ḥarekeye baḡılır; "fethā, zamme, kesre"den 'ibāret olan aḫvāl-i ḥarekeye baḡılmaz.

Esnā-yı taḡṭi'de bir fethā bir zammeye veyā bir kesreye, bir zamme bir fethāya veyā bir kesreye muḡābil gelebileceḡi gibi bir kesre de bir fethāya veyā bir zammeye muḡābil gelebilir. ⁶Meşelā bir beytte vāki' olan *giriftārum* kelimesinin *mefā'ilün* cüz'üyle teḡbülü mümkündür.

Bir de taḡṭi'de melfūza i'tibār olunur; mektūba i'tibār olunmaz. Melfūz olan ḥarf mektūb olmasa bile taḡṭi'de ḥesāba dāḡil olur.

Evezān-ı Meşhūre

*Remel'*den:

1.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt

[*Āteşin rūyuñdan olmuş baḡ süveydā ḡarḡ-ı nūr*

Ṭūrı ḡüyā eylemiş berḡ-ı tecellā ḡarḡ-ı nūr]

Aḡmed Ḥamdī Beḡ

Āteşin rū / yuñdan olmuş / baḡ süveydā / ḡarḡ-ı nūr

Ṭūrı ḡüyā / eylemiş ber / ḡ-ı tecellā / ḡarḡ-ı nūr

7/ 'Arabî, Fârisî kelimâtda vâkı' olan /ā/ iki harf maqâmına kâ'im olur.

Âteşîn'deki /yā/ mektûb olduğu hâlde melfûz olmadığından taqî' de hesâba dâhil olmaz. Berç muzâfınıñ imâle-i kesresinden hâşıl olan /yā/ ise bi'l-'akis mektûb olmadığı hâlde melfûz olduğundan taqî' de hesâba dâhil edilir.

Olmuş'ın hemzesi vaşl olduğundan mektûb-ı gayr-ı melfûz kabîlden olur. Bundaki vāv gibi bak'daki elif ile Tûr'ıdaki yā dahi o kabîlendendir.

2.

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[Āyet-i nūr-ı ruḥuñ ol dem ki tertîl eylerem

Rûh-ı Dāvūdı menâkıb-ḥvān tebcîl eylerem]

⊗ Āyet-i nū / r-ı ruḥuñ ol / dem ki tertî / l eylerem
Rûh-ı Dāvū / dı menâkıb / -ḥvān tebcî / l eylerem

Ki'nin hā'sıyla ḥvān'ın vāv'ı resmî olduğundan hükümsüzdür. Hâlbuki Dāvūd'un vāv'ı iki harf hükümündedir. yā'sı ise harf-i med demektir.

Beynlerindeki fark birinciniñ cüz'-i aḥîri fā'ilât, ikinciniñ cüz'-i aḥîri bir sâkiniñ isḳâtıyla fā'ilün olmaqtan 'ibâret bulunan bu iki vezn bir beyitte ictimâ' edebilir. Gerek mısrâ'-ı evveliñ, gerek mısrâ'-ı şânîniñ birinci veya ikinci vezne taḥbîki câ'izdir.

[Gülsitânda ba'd-ezîn olmam ḥarîf-i 'andelîb

Nev-bahârı 'ömrümüñ geçdi ḥazânım söylüyor]

Şeyḫ Vasfî Efendi (Şeyh Vasfî 1884: 25)

Gülsitânda / ba'd-ezîn ol / mam ḥarîf-i / 'andelîb

Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilât

⊗ Nev-bahârı / 'ömrümüñ geç / di ḥazânım / söylüyor
Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

Gülsitânda'ki hā, dâlin imâle-i fetḥası sâyesinde bir harf-i melfûz hükümünü alır.

[İsterem bir dem cemâl-i yârdan dūr olmasun
Gizlesün dîdârını âğyârdan her ân niķâb]

İsterem bir / dem cemâl-i / yârdan dūr / r olmasun
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
Gizlesün dî / dârını âğ / yârdan her / ân niķâb
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilât

Yârdan dūr / yârdan her cüz'leri eşnâ-yı taķtî'de *râ'*ların kesriyle telaf-fuz olunur.

3.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
[Feyz-i hikmetden olunca böyle dūr
Kendimi eyler miyim 'arz-ı huzūr]

Maħmūd Kemâleddīn Efendi

10) Feyz-i hikmet / den olunca / böyle dūr
Kendimi ey / ler miyim 'ar / z-ı huzūr

4.

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
[Bir ġarīb-i 'âcizi şād eyledüñ
Bir yıķılmış ķalbi âbâd eyledüñ]
Bir ġarīb-i / 'âcizi şā / d eyledüñ
Bir yıķılmış / ķalbi âbā / d eyledüñ

Bu iki vezne bir beytde ictimâ' edebilir. Mışrâ'lardan her biriniñ birinci veya ikinci vezne taķbîķi cā'izdir.

[Eylemem Loķmāna 'arz-ı ihtiyāc
Terk-i cāndur derd-i 'aşķuñ çāresi]
Eylemem loķ / māna 'arz-ı / ihtiyāc
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilât
Terk-i cāndur / derd-i 'aşķuñ / çāresi
[Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün]

Mu'allim Feyzī Efendi

Cān'daki *elif* ma'zūldür. *Sī*'deki *yā* bir harf-i melfūz yerini tutar. Bu hâlde müstahlef olmuş olur.

[*Bī-niyāz olsam ne var devrāne ben*
Sāye-i vaşluñda oldum kām-kār]

111 Bī-niyāz ol / sam ne var dev / rāne ben
Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün
Sāye-i vaş / luñda oldum / kām-kār
Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilāt

Ekrem Beğ

Sāye-i' gibi muzāfların imāle-i kesresinden hāşıl olan *yā* daği bir harf-i melfūz şayılr.

5.

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilāt

[*Āferīn ey zafer-ārāste-i hākān-ı dilīr*
Ĥayder-i devr-i (ü) zamān pādīşeh-i 'arş-serīr]

Āferīn ey / zafer-ārās / te-i hākā / n-ı dilīr
Ĥayder-i dev / r-i zamān pā / dişeh-i 'ar / ş serīr

Ĥaqqī Beğ (Hakkî Bey 1875: 10)

6.

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fa'lāt

[*Feyz-i ihsānı eğer eylese ebre te'sīr*
Ĥaşre dek kaçre-i bārānın eder mürvārīd]

Feyz-i ihsā / nı eğer ey / lese ebre / te'sīr
Ĥaşre dek kaç / re-i bārā / nın eder mür / vārīd

Kāzım Paşa (Kâzım Paşa 1890: 11)

7.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilāt

[*Leb-i cāmında nüühüfte dem-i enfās-ı Mesīh*
Mey-i nābında 'ayān nūr-ı ĥudāvend-i vahīd]

- 12) Leb-i cāmın / da nühüfte / dem-i enfās / -ı Mesîh
Mey-i nâbın / da 'ayân nû / r-ı hüdâven / d-i vaḥîd
""[Kâzım Paşa] (Kâzım Paşa 1890: 9)

8.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lât
[Harem-i ḥāşşına dâhil olamazlar eclâf
'Ulemānuñ eder âmâlini dâ'im is'âf]
Harem-i ḥāş / şına dâhil / olamazlar / eclâf
'Ulemānuñ / eder âmâ / lini dâ'im / is'âf

Lâ

9.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
[Her ne dem rūḥ gibi nezdime cānâne gelir
Cān temāşası için tā ser-i müjgâne gelir]
Her ne dem rū / ḥ gibi nez / dime cānâ / ne gelir
Cān temāşâ / sı için tā / ser-i müjgâ / ne gelir

Ekrem Beğ

10.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün
[Âlemüñ 'unşur u eczâsı perîşân olsa
Ġarḫ-ı tûfân-ı kazâ laṭme-i nîrân olsa]

- 13) 'Âlemüñ 'un / şur u eczâ / sı perîşâ / n olsa
Ġarḫ-ı tûfâ / n-ı kazâ laṭ / me-i nîrâ / n olsa

Lâ

Ḥurûf-ı imlâdan olan *hâ* âḥir-i mısrâ'da vâkı' olunca bir ḥarf-i melfûz yerini tutar. Hâ'-i resmîyye de böyledir.

11.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[*Bakıyor mu diye dil-ḥaste-i hicrân gözüme*
Bakıyor cān alıcı gözleri yan yan gözüme]

Bakıyor mu / diye dil-ḥas / te-i hicrân / gözüme
Bakıyor cā / n alıcı göz / leri yan yan / gözüme

'Alī Rūhī Beğ (*Leme'at*) (Ali Rūhî 1884: 59)

12.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fa'lün

[*Ne şabā şā'ika dersem yaraşır sür'atde*
Ki seğirdirken aña sāyesi olmaz hem-pā]

Ne şabā şā / 'ika dersem / yaraşır sür / 'atde
Ki seğirdir / ken aña sā / yesi olmaz / hem-pā

Aña'daki *elif* müstahlef olduğundan bir ḥarf-i melfūz yerini tutar.
Bu sekiz¹⁴ şüretten her biri daḥi dīgeriyle bir beytde ictimā' edebilir.

Mişāl ĩrādına lüzüm görmüyoruz.

13.

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilāt

[*Ey bihīn nüṣṣa-i mecmū'a-i zāt*
Naḳş-ı zībende-i mir'āt-ı şıfāt]

Ey bihīn nüṣ / ḥa-i mecmū / 'a-i zāt
Naḳş-ı zībēn / de-i mir'ā / t-ı şıfāt

Nābī (Kaplan 1995: 327. b)

14.

Fā'ilātün fe'ilātün fa'lāt

[*Enbiyā şadr-ı serīr-i i'zāz*
Her biri bedr-i münīr-i i'cāz]

Enbiyâ şad / r-ı serîr-i / i'zâz
Her biri bed / r-i münîr-i / i'câz

""[Nâbî] (Kaplan 1995: 38. b)

15.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
[Öyle mülhîdde kerâmet mi olur
Evlîyâ ehl-i dâlâlet mi olur]

15 Öyle mülhîd / de kerâmet / mi olur
Evlîyâ eh / l-i dâlâlet / mi olur

Sünbülzâde Vehbî (Beyzadeoğlu 2004: 230. b.)

16.

Fâ'ilâtün fe'ilâtün fa'lün
[İşîlâh üzre tekellüm eyler
Bağup eţrâfa tebessüm eyler]

İşîlâh üz / re tekellüm / eyler
Bağup eţrâ / fa tebessüm / eyler

""[Sünbül-zâde Vehbî] (Beyzadeoğlu 2004: 399. b.)

17.

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilât
[Meğer olmuşdı o sîmâ yı besîm
Şadef-i ma'rifete dürr-i yetîm]

Meğer olmuş / dı o sîmâ / yı besîm
Şadef-i ma' / rifete dür / r-i yetîm

Ĥākânî (Külekcî 1988: 354. b.)

Ĥarf-i müşedded iki Ĥarf Ĥükümündedir.

18.

Fe'ilātün fe'ilātün fa'lāt

[*Ṭağıdur halka müzeyyef tārīḥ*

Olarak lāyık-ı lev m ü tevbiḥ]

Ṭağıdur ḥal / ka müzeyyef / tārīḥ

Olarak lā / yıq-ı lev m ü / tevbiḥ

Sünbül-zāde Vehbī (Beyzadeoğlu 2004: 669. b.)

16) *Vāv-ı mavşüle* mā-ḳabliniñ zammesini imāle ediyorsa ḥesāba dāḥil edilir. Zammesi imāle edilen *vāv-ı mafşüle* de böyledir.

19.

Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

[*Sañā 'izzet vericek yerde fenā*

Sen edersin anı ālāt-ı hevā]

Sañā 'izzet / vericek yer / de fenā

Sen edersin / anı ālā / t-ı hevā

Nābī (Kaplan 1995: 1305. b)

20.

Fe'ilātün fe'ilātün fa'lün

[*Ḳoparur ḥaşmı ile da'vāyı*

Unudur āḥiret ü dünyāyı]

Ḳoparur ḥaş / mı ile da' / vāyı

Unudur ā / ḥiret ü dün / yāyı

""[Nābī] (Kaplan 1995: 1337. b)

21.

Fe'ilātü fā'ilātün fe'ilātü fā'ilātün

[*Yine zevrak-ı derūnum kırılıp kenāre düştü*

Ṭayanır mı şışedür bu reh-i seng-sāre düştü]

Yine zevra / kı-ı derûnum / kırılıp ke / nâre düştü
Tayanır mı / şışedür bu / reh-i seng / sâre düştü
Şeyh Gâlib (Okçu 1993: G.311/1)

17/ **Hezec**

1.

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Bu derd-i ser nedir her derde dârü bâdedir sözde

Esîr-i bâde olmuş rindimiz âzâdedir sözde

[Bu derd-i ser / nedir her der / de dârü bâ / dedir sözde

Esîr-i bâ / de olmuş rin / dimiz âzâ / dedir sözde]

Bunun ikinci ve dördüncü cüz'lerinde, yâhud yalnız ikinci veya dördüncü cüz'ünde bir harf-i sâkin ziyâde edilebilir. O hâlde *mefâ'ilün*, *fe'ülün fâ'* olur. Fakat bu şüretlerden birincisi az kullanılır.

Meşelâ

Uzağdan seyr edip de ehl-i sa'yi etme istişgâr

muşrâ'ı *Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün fâ'* veznindedir.

Bu dört vezniñ ictimâ'ı câ'izdir.

18/2.

Mefâ'ilün mefâ'ilün

Senüñ'çün ey gül-i ra'nâ

Neler çekdim neler çekdim

[Senüñ'çün ey / gül-i ra'nâ

Neler çekdim / neler çekdim]

Bunun daği ikinci cüz'ünde bir sâkin ziyâde edilebilir. O hâlde yine *Mefâ'ilün*, *Fe'ülün fâ'* olur.

Meşelâ

Tehî mi etdiğim feryâd

muşrâ'ı *Mefâ'ilün fe'ülün fâ'* veznindedir. Bunlarda da ictimâ' câ'izdir.

3.

Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ıl
Niyāz etdikçe ben sen eylediñ nāz
 [Niyāz etdik / çe ben sen ey / lediñ nāz]

194.

Mefā'ılün mefā'ılün fe'ülün
Baña sensiz cihānda cān ne lāzım
 [Baña sensiz / cihānda cān / ne lāzım]

5.

Mef'ülü mefā'ılün mef'ülü mefā'ılün
Çoyma çadehi elden söz pīr-i muğānıñdır
 [Çoyma ça / dehi elden / söz pīr-i / muğānıñdır]

Bunuñ dağı ikinci ve dördüncü cüz'lerinde, yāhud yalnız ikinci veya dördüncü cüz'ünde bir sākin ziyāde edilebilir. O hālde yine *Mefā'ılün*, *Fe'ülün fā'* olur. Meşelā:

'Ayyūka çıkar feryād, güyā ki kıyāmetdir
 ['Ayyūka / çıkar feryād / güyā ki / kıyāmetdir]

mısrā'ı *Mef'ülü fe'ülün fā'*, *mef'ülü mefā'ılün* veznindedir.

208

6.

Mef'ülü mefā'ılı mefā'ılı fe'ülün (Kezā)
Ey kudretiñe olmayan āğāz u tenāhī
 [Ey kudre / tiñe olma / yan āğāz u / tenāhī]

7.

Mef'ülü mefâ'ilün mefâ'il (İctimâ'ı cā'iz)
Ey akşamı [sim]siyâh eden mâh
[Ey akşa / mı [sim]siyâh / eden mâh]

8.

Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün
Nāmeñ dil-i zāre vāşıl oldu
[Nāmeñ di / l-i zāre vā / şıl oldu]

9.

Mef'ülün fâ'ilün mefâ'il
Der her şey'in lisānı her-gāh
[Der her şey / 'in lisān / ı her-gāh]

211. 10.

Mef'ülün fâ'ilün fe'ülün
Cāhil kaldı zarīr olanlar
[Cāhil qal / dı zarīr / olanlar]

Bu vezni, *Mef'ülü mefâ'ilün mefâ'il* veya *Mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün* vezniyle cem' etmemelidir.

Yalnız

Deryā deryā dökerdi yaşı

gibi mükerrerâtda tecvîz olunur.

11.

Mef'ülü mefâ'ilün
Düşdüm yine bir derde
[Düşdüm yi / ne bir derde]

Bunuñ dağı ikinci cüz'ünde bir sâkin ziyâde edilebilir. O hâlde yine *Meḡā'îlün, Fe'ülün fâ'* olur. Meşelâ,

﴿Yoğdur baña bir ğam-h^vār

mışrâ'ı *Meḡ'ülün fe'ülün fâ'* veznindedir. [İctimâ'ı cā'iz].

§

Recez

1.

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Ol âfitâ / b-ı salṭanat / ol şeh-süvâ / r-ı memleket

[*Ol âfitâb-ı salṭanat ol şeh-süvâr-ı memleket*]

2.

Müstef'ilün müstef'ilât müstef'ilün müstef'ilün

Leşker-şikâ / r-ı kâḡ-kâr / Behrâm-ı Ef / rîdün-'alem

[*Leşker-şikâr-ı kâḡ-kâr Behrâm-ı Efrîdün-'alem*]

3.

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilât

Behrâm-ı Ef / rîdün-'alem / leşker-şikâ / r-ı kâḡ-kâr

[*Behrâm-ı Efrîdün-'alem leşker-şikâr-ı kâḡ-kâr*]

4.

Müstef'ilün müstef'ilât müstef'ilün müstef'ilât

Eblağ-süvâ / r-ı rüzgâr / âşüb-ı Rû / m-ı Zengibâr

[*Eblağ-süvâr-ı rüzgâr âşüb-ı Rûm-ı Zengibâr*]

﴿Bu dört şüretiñ ictimâ'ı cā'izdir. Birer mışrâ'dan 'ibâret görülen bu şüretler ikiye bölünerek birer beyt şekline konulabilir. O yolda tertîb edilen beyte *Murabba'-ı meşṭûr* nâmı verilir.

5.

Müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün

Ṭālib-i fen / n-i edebiz / sālib-i hav / f-ı ta'abız

[Ṭālib-i fenn-i edebiz sālib-i havf-ı ta'abız]

6.

Mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Beyānın ey / ledi 'ayān / serā'ir-i / nihānını

[Beyānın eyledi 'ayān serā'ir-i nihānını]

7.

Müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün

Müşkil imiş / ki dil-rübā / tıfl ola dil / sitān ola

[Müşkil imiş ki dil-rübā tıfl ola dil-sitān ola]

Bu üç şüretde daḥi mışrā'lar ikiye bölünerek birer beyt şekline konulabilir.²⁴ Bu üç şüretiñ ictimā'ı āhengi bozacağı cihetle cā'iz değildir.

Bir baḥriñ:

Mefā'ilün müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün

§

Müfte'ilün müfte'ilün mefā'ilün müfte'ilün

§

Müfte'ilün müfte'ilün mefā'ilün mefā'ilün

§

Mefā'ilün mefā'ilün müfte'ilün müfte'ilün

gibi şüretleri bir 'Osmanlı şā'iriniñ ṭabī'atına pek de muvāfiq gelmez. Binā'en-'aleyh bizce onlar isti'māl edilmemek lāzım gelir.

Ḥitām

Kaynaklar

- 'Alî Rûhî (1302/1884), *Leme'ât*, İstanbul: Mihran Matbaası, 63 s.
- Beyzadeoğlu, Süreyya A. (2004), *Sünbülzâde Vehbî Lütfiyye* (Metin tespiti, özet, yorum ve açıklamalar), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3800, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 1346, Araştırma-İnceleme, 173+1 s.
- Eraslan, Kemal (1993), *Alî-Şîr Nevâyî Mîzânu'l-Evzân* (Vezinlerin Terazisi), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 568, Alî-Şîr Nevâyî Külliyyatı: 14., : XIV+198 s.
- Hakkı Bey (1292/1875), *Dîvân-ı Hakkî Beğ*, Bursa: Hüdavendigâr Vilâyet Matbaası, 55 s.
- Kaplan, Mahmut (1995), *Yusuf Nabi Hayriyye-i Nâbî İnceleme-Metin*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 94, Mesneviler Dizisi: 1, 6+313 s.
- Kâzım Paşa (1308/1890), *Dîvân-ı Kâzım Paşa*, İstanbul: Nümûne-i Tıbaat Matbaası, 93 s.
- Külekçi, Numan (1988), *Hakânî Mehmed Bey Hilye*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayını No: 2, XVII+89 s.
- Mu'allim Nâcî (1313/1895), *Arûz Nümûnesi*, İstanbul: Kasbar Matbaası, 24 s.
- Okçu, Naci (1993), *Şeyh Galib Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânın Tenkidli Metni*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/1453, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, *Türk Klasikleri Dizisi/21*, I. C., XI+482 s., II. C., XI+485-1029 s.
- Şeyh Vasfî Efendi (1302/1884), *Cezebât*, İstanbul: Mihran Matbaası, 48 s.